

О. Д. ГАНИНА

Поселение раннескифского времени около с. Залесье

Резюме

Надзбручанская археологическая экспедиция ГИМ УССР в 1970—1974 гг. исследовала поселение раннескифского времени у с. Залесье Барышевского района Тернопольской области.

На поселении были открыты наземные каркасные постройки прямоугольные в плане с остатками печей и открытых очагов.

В обильно насыщенном культурном слое, помимо многочисленных обломков местной посуды и глиняных пряслиц, в большом количестве найдены фрагменты самосских, лесбосских амфор, родосских и навкратических киликов конца VII—VI вв. до н. э., а также фрагменты фракийских толстостенных и тонкостенных сероглиняных сосудов, хорошо известных на поселениях и в курганах VI в. до н. э. в Болгарии и Румынии.

Кроме керамики, на поселении обнаружены: обломки зернотерок, терочки, зерна хлебных злаков, кости домашних и диких животных, часть железного серпа, железные резцы для резьбы по кости, железные ножи, шилья, гвозди, бронзовые гальштатские удила и часть браслета, бронзовые и костяные наконечники стрел, бронзовые и костяные шпильки, типичные для Западной Подолии VII—VI вв. до н. э.

Все эти памятники не только одновременны, но и принадлежат одному и тому же населению, основу хозяйства которого составляло земледелие и скотоводство.

Находки на поселении большого количества греческой и фракийской керамики свидетельствуют о тесных культурных и торговых связях местного населения Среднего Поднестровья с античными средиземноморскими центрами и с юго-западными соседями — фракийскими и дакийскими племенами.

Торговые пути проходили из Эгейского в Черное море и по Днестру, а в VII—VI в. до н. э. — через Тиру.

Л. О. ЦИНДРОВСЬКА

Могильник в урочищі Дівич Гора

Велику увагу дослідників останнім часом привертають пам'ятки і матеріали так званого пізньозарубинецького часу, що відносяться до першої чверті I тисячоліття н. е. Цікавим у цьому плані є могильник, розташований в урочищі Дівич Гора на околиці с. Трипілля Обухівського району Київської області.

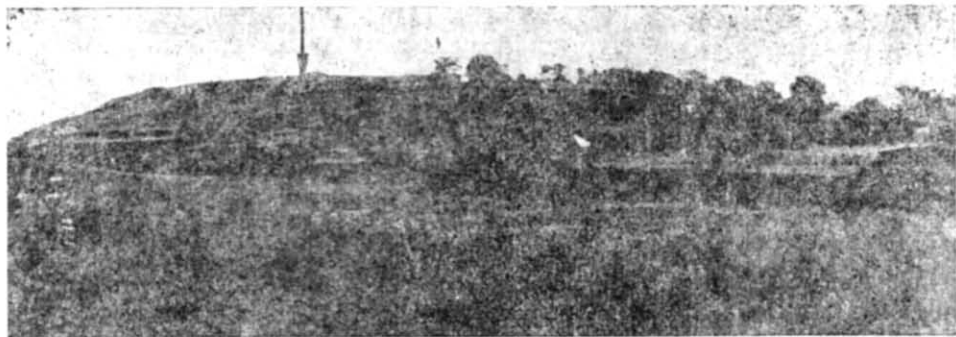

Рис. 1. Дівич Гора. Вид на нижню площадку з заходу.

У літературі ця пам'ятка відома з 1926 р.¹ У 1950 р. Дівич Гору обстежив П. О. Раппопорт і інтерпретував її як неукріплене городище першої половини I тисячоліття н. е.² Стационарні розкопки тут провела в 1962—1963 рр. експедиція Інституту археології АН СРСР³, в результаті яких ця пам'ятка визначена як двошарова: зарубинецький могильник і давньоруське городище⁴. І лише після розкопок 1975—1980 рр. тут виділили пізньозарубинецький шар⁵.

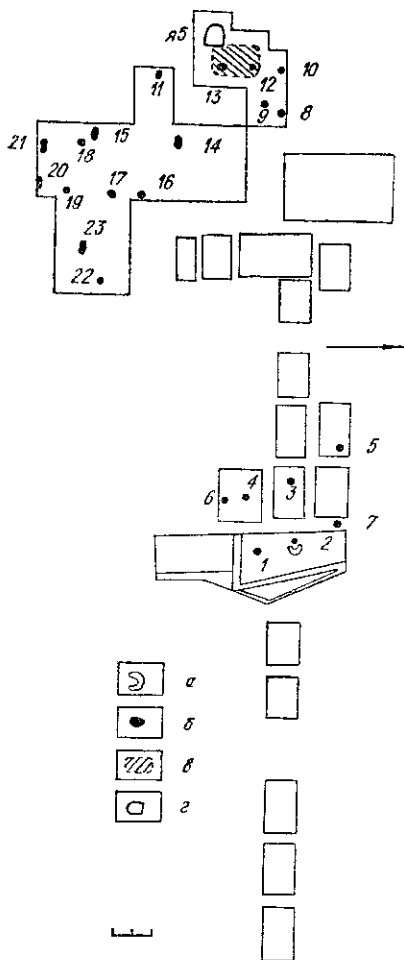

Рис. 2. Загальний план розкопів могильника:

а — жертвник, б — поховання, в — будівля, г — яма.

диція Археологічного музею АН УРСР та педінституту. В результаті на нижній площадці Дівич Гори було відкрито 16 поховань, залишки будівлі і ями та одержано чимало матеріалу із культурного шару (рис. 2). Результатам цих досліджень і присвячена дана стаття.

Під час робіт у 1962—1963 рр. на Дівич Горі було відкрито п'ять зарубинецьких поховань і залишки печі-жертвника. Поховання являють собою ямі трупоспалення, які були розташовані на глибині 0,22—0,25 м від сучасної поверхні. Контури могильних ям не простежувались, але за розміщенням кальцинованих кісток і поховального інвентаря можна припустити, що вони мали підпрямокутну форму, витягнуту по лінії схід—захід. Поховання № 1 зруйноване траншеєю воєнного часу, а поховання № 2 — піччю-жертвником. Всі ці поховання на основі фібул та іншого матеріалу датуються кінцем II—I ст. до н. е.⁷

Поховання № 6 ямне, зафіксоване на глибині 0,18 м від сучасної поверхні в центральній частині верхньої площадки. Контури могильної ями не простежувались, але судячи за розміщенням кальцинованих кісток, вона мала овальну форму розміром близько 0,4×0,8 м, глибиною 0,3 м і була орієнтована з заходу на схід. У похованні трапилися дрібні уламки бронзових предметів, кілька фрагментів ліпної, повторно обпаленої кераміки, вугілля. В центрі поховання виявлено залізну голку з овальним отвором, віткнуту вертикально⁸.

Дівич Гора являє собою горб-останець на правому корінному березі Дніпра в гирлі рік Стugna і Красна. Північний, східний і західний схили горба круті, а південний полого спускається до заплави р. Красна. З заходу горб відокремлений від плато (урочище Стінки) штучною балкою, по якій прокладена залізнична колія. Дівич Гора являє собою одну із пануючих висот, з якої в ясний день видно місцевість у радіусі 30—40 км.

Плоска горизонтальна вершина Дівич Гори (верхня площадка) з західного краю переходить в ескарпоподібний уступ-площадку (нижня площадка). Верхня площадка являє собою витягнутий з заходу на схід овал розміром 75×35 м. Нижня площадка витягнута з півночі на південь і має розмір 36×24 м (рис. 1).

У пізніє середньовіччя на Дівич Горі знаходилася садиба. На початку теперішнього сторіччя тут була окраїна сільського кладовища, а також побудовано вітряк. Під час Великої Вітчизняної війни горб входив до системи Дніпровської лінії укріплень, свідченням чого є залишки траншей та окопів, бліндаж. На пологих схилах горба розміщені садиби та городи місцевих жителів.

У 1975 р. експедиція Київського Державного педінституту імені О. М. Горького на Дівич Горі провела охоронні роботи, під час яких виявлено два поховання № 6 та 7⁶. У 1977—1981 рр. ці роботи продовжила експедиція

Поховання № 7 змішаного типу, зафіксовано в центральній частині верхньої площадки на глибині 0,23 м від сучасної поверхні. Контури могильної ями не простежені, але за розміщенням кальцинованих кісток і інвентаря можна допустити, що вона мала округлу форму діаметром близько 1 м і глибину 0,6 м. У центрі ями розміщувалася група посуду — горщик, миска, кухоль. Кальциновані кістки знаходились на дні ями навколо поховального посуду та в горщику-урні. Тут же трапились кістки тварин та чимало фрагментів грубої та чорнолощеної кераміки.

Поховальний інвентар представлений простим горщиком-урною, лощеною мискою і кухлем та трьома бронзовими фібулами, які знаходилися в горщику-урні. Горщик великих розмірів, опуклобокий, з відігнутими неорнаментованими вінцями (рис. 3, 9) і підлощеною поверхнею. Лощена миска гострореберна, з відігнутими вінцями і плоским дном (рис. 3, 1). Кухоль з овальною ручкою (рис. 3, 5) за фактурою, кольором та якістю виготовлення близький до миски. Фібули зарубинецькі (дві — цілі, одна — в уламках) мають трикутний щиток, орнаментований на краях насічками (рис. 4, 9)⁹. Датуються I ст. до н. е.

Поховання № 8¹⁰ ямне (?), знаходилося в північній частині нижньої площадки на глибині 0,2 м від сучасної поверхні. Північно-східна частина поховання зруйнована пізньою могилою. Контури могильної ями не простежувались, але виходячи із розміщення інвентаря, вона була витягнута по лінії північний захід-південний схід. Глибина ями 0,3 м. Кальциновані кістки не виявлено. Можливо вони були знищені пізньою могилою, хоча не виключено, що дане поховання являє собою кенотаф. У похованні трапилась кістка тварини.

Поховальний інвентар представлений чорнолощеними горщиком, мисочкою та залізним наконечником списа. Чорнолощений горщик округлобокий, витягнутих пропорцій (рис. 3, 10). Глина без грубих домішок, якість лошіння добра. Чорнолощена мисочка біконічної форми на невисокому піддоні. Обпал і якість глини погані. Наконечник списа дуже корозований. Форма його листоподібна, довжина близько 20 см.

Поховання № 9 змішаного типу (рис. 5), знаходилося південніше попереднього на глибині 0,3 м від сучасної поверхні. Контури могильної ями не простежені. Перепалені кістки знаходилися в чорнолощеної мисці-урні, а також на дні ями. В одній із супроводжуючих посудин лежала кістка тварини, а в урні разом з кальцинованими кістками трапилася раковина моллюска.

Поховальний інвентар представлений чорнолощеним горщиком, двома мисками, кухлем та залізною фібулою. Горщик округлобокої форми з відігнутими вінцями з заокругленим краєм (рис. 3, 6). На плічках орнаментований наліпним валиком з незамкнутими кінцями. Миска-урна (ваза) великих розмірів, округлобока, з плавно відігнутими вінцями (рис. 3, 7). Друга миска висока, ребриста, вінця відігнуті, з гранню на внутрішній стороні (рис. 3, 3). Чорнолощений кухлик округлобокий, з широким горлом (рис. 3, 5). Ручка і вінця збереглися не

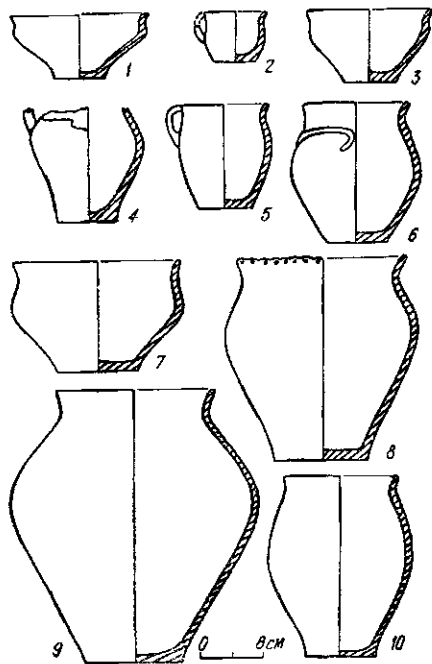

Рис. 3. Посуд з поховань:

1, 5, 9 — поховання № 7; 10 — поховання № 8; 2—3, 6—7 — поховання № 9; 8 — поховання № 10; 4 — поховання № 11.

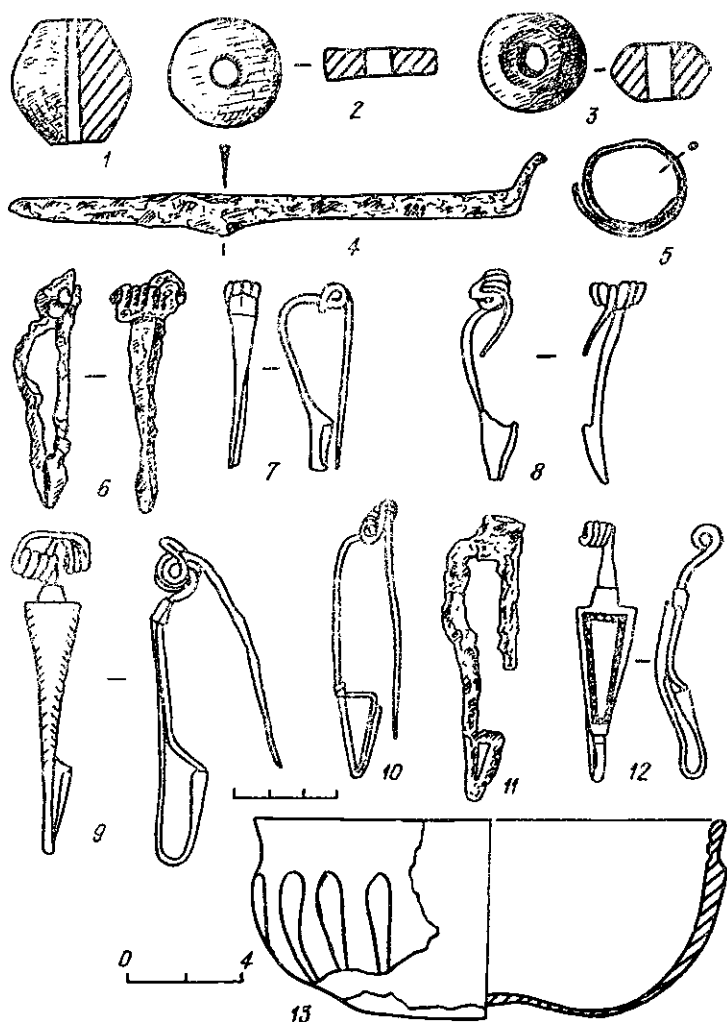

Рис. 4. Пряслиця, вироби з металу та скла:

1-3 — глиняні пряслиця, 4 — уламок залізних ножиць, 5 — кільце, 6-12 — фібули, 13 — скляна чаша (1 — пох. № 13, 2-4, 12 — культурний шар, 5 — пох. № 16, 6 — пох. № 9, 7 — пох. № 22, 8 — пох. № 17, 9 — пох. № 7, 10 — пох. № 12, 11 — пох. № 21, 13 — яма № 5).

повністю. Залізна дротяна фібула так званого воїнського типу поганої збереженості (рис. 4, 6), яка датується, швидше, першою половиною I ст. н. е.

Поховання № 10 урнове, також трапилося в північній частині нижньої площадки на глибині 0,55 м від сучасної поверхні. Контури могильної ями не простежувались. Кальциновані кістки знаходилися у великому грубому горщику-корчазі, округлої форми з відігнутими вінцями, які по краю орнаментовані пальцевими вдавненнями (рис. 3, 8). Поверхня червоно-коричневого кольору має сліди вертикального загладження. У глині наявні домішки крупного шамоту і органічної речовини.

Поховання № 11 ямне, розміщене біля західного краю нижньої площадки. Могильна яма має прямокутну форму і орієнтована по осі схід — захід. Розмір ями 1,2×0,6 м, дно — на глибині 1,35 м від сучасної поверхні. В західній частині ями стояв великий чорнолощений кухоль з ручкою (гличик). На схід від нього знаходилося багато кальцинованих кісток, серед яких була і кістка тварини.

Кухоль має витягнуту, звужену донизу форму. Вінця та верхня частина ручки не збереглися (рис. 3, 4).

Поховання № 12 урнове, знаходилося в північно-східному кутку будівлі. Могильна яма викопана в підлозі споруди і має форму овала

розміром $1 \times 0,7$ м. Дно ями зафіксоване на глибині $0,7$ м від сучасної поверхні та на глибині $10\text{—}12$ см від рівня підлоги будівлі. Перепалені кістки знаходилися в ліпному горщику-корчазі.

Крім горщика-урни, в похованні трапились чорнолощений кухлик та бронзові фібула і кільце, які лежали в урні. Горщик-урна з цього поховання (рис. 6, 1) аналогічний урні з поховання № 10. Кухлик біконічної форми, вінця і ручки відсутні (рис. 6, 2). Кільце бронзове, спіральне з двох витків плоского дроту. Бронзова дротяна фібула підв'язної конструкції. Ніжка розклепана в приймач і підв'язана трьома витками

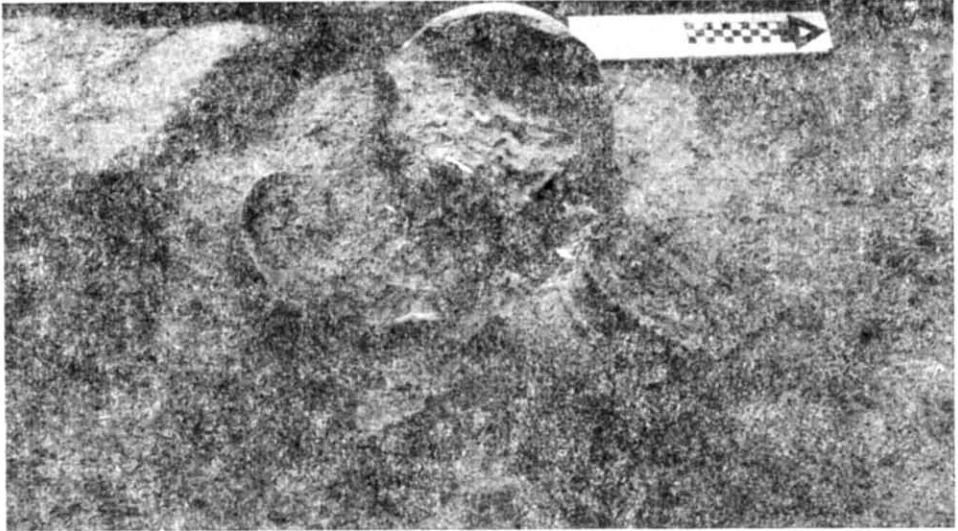

Рис. 5. Загальний вигляд поховання № 9.

(рис. 4, 10). Подібні фібули датуються I ст. н. е., швидше, другою половиною або ж кінцем ¹².

Поховання № 13 ямне, знаходилося в східній частині будівлі, нижче рівня підлоги. Контури могильної ями простежувались не повністю, але, виходячи з розміщення інвентаря і кальцинованих кісток, вона мала овальну форму і орієнтована майже чітко з півночі на південь, тобто паралельно стіні будівлі. Розмір ями приблизно $1,9 \times 1$ м, дно на глибині $1,1$ м від сучасної поверхні. Погано перепалені кістки знаходилися в центральній і південній частинах ями. В північній частині знайдено нижню частину горщика, біля якого лежала кістка тварини та велике глиняне прясло. Серед кальцинованих кісток знайдено уламок перепаленого бронзового предмета.

Нижня частина підлощеного горщика збереглася погано. Глиняне прясло має біконічну форму з округленим ребром (рис. 4, 1).

Поховання № 14 трупопокладення, розташоване в центральній частині нижньої площадки. Кістяк лежав на спині, кисті рук — на тазових кістках. Поховання орієнтоване головою на захід, глибина могили — $0,8\text{—}1$ м від сучасної поверхні. Археологічний матеріал відсутній, тому культурна належність поховання не визначена.

Поховання № 15 трупопокладення, розташоване південніше попереднього. Могильна яма витягнута по лінії схід—захід, розміром $1,2 \times 0,75$ м. Кістки скелета лежали в неанатомічному порядку. Супроводжуючого матеріалу немає.

Поховання № 16 ямне трупоспалення, розташоване в центральній частині нижньої площадки. Контури могильної ями не простежувались, глибина поховання $0,55\text{—}0,60$ м.

Поховання супроводжувалось трьома чорнолощеними посудинами та бронзовим скроневим кільцем. Горщик округлобокий, з плавно відігнутими вінцями, які мають плоский край (рис. 6, 3). Миска округло-

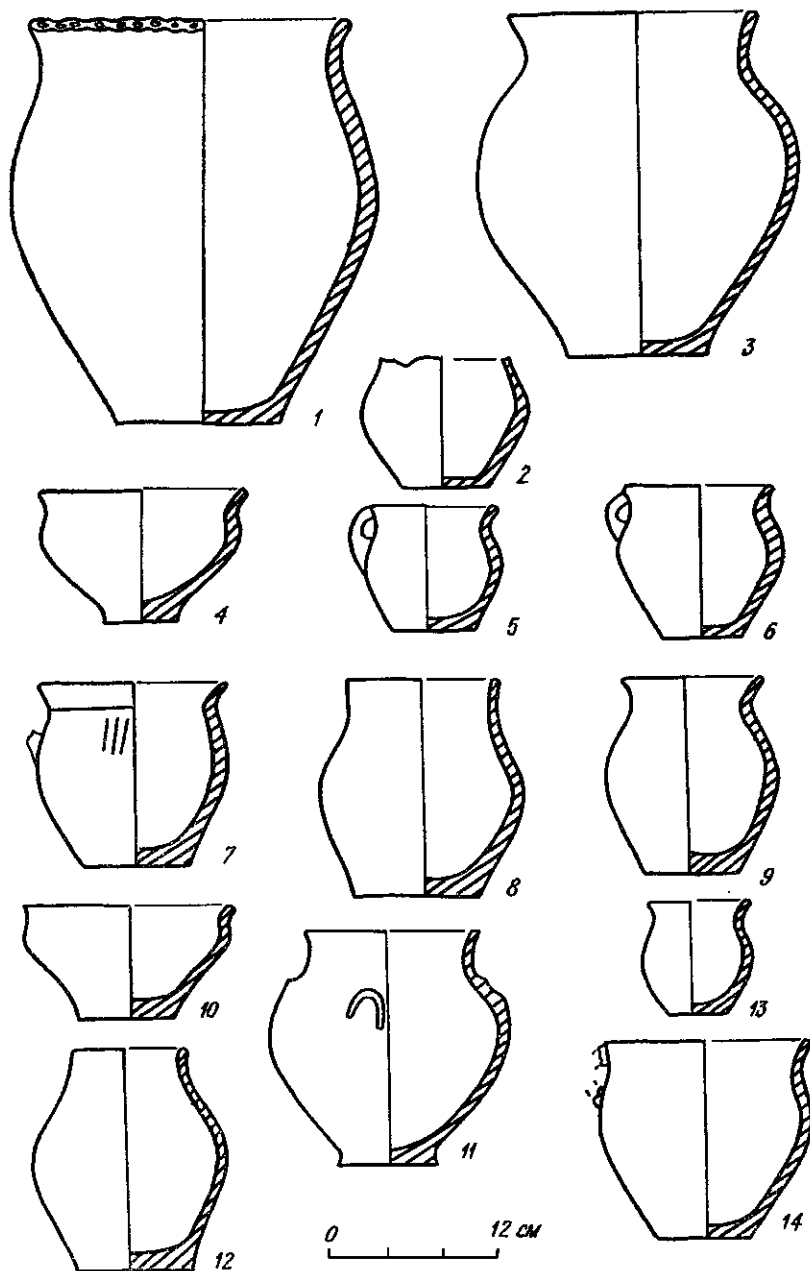

Рис. 6. Посуд з поховань:

2 — пох. № 12, 3—5 — пох. № 16, 6 — пох. № 17, 7 — пох. № 18, 8 — пох. № 19, 9—10 — пох. № 20, 11 — пох. № 21, 12 — пох. № 22, 13 — культурний шар, 14 — будівля.

бока з відігнутими назовні вінцями і потовщеним дном (рис. 6, 4). Кухоль має лощіння поганой якості, форма тулуба округлена, ручка петельчата (рис. 6, 5). Кільце виготовлене із тонкого дроту. Кінці розплющені і заходять один за одний (рис. 4, 5). Поряд з посудинами лежала кістка тварини.

Поховання № 17 ямне трупоспалення. Виявлені контури східної частини ями, яка мала овальну форму і була орієнтована по лінії схід—захід. У східній частині ями знаходилися кальциновані кістки та бронзова фібула, в західній — чорнолощений кухоль.

Кухоль мав округлобоку форму із звуженим донизу тулубом, ручка гострокутна, вінця відігнуті і з внутрішнього боку мають грань (рис. 6,

б). Бронзова дротяна фібула з суцільним приймачем відноситься до «воїнського» типу і датується серединою I ст. н. е. (рис. 4, 8).

Поховання № 18 ямне трупоспалення, знаходилося на глибині 0,55 м від сучасної поверхні. Контури могильної ями не простежувались.

У похованні знайдено чорнолощений кухоль з ручкою. Тулуб округлий, вінця прямі, потовщені з внутрішньої сторони. Посудина орнаментована прокресленою під вінцями горизонтальною лінією, від якої в трьох різних місцях відходять по три вертикальні риси (рис. 6, 7).

Поховання № 19 ямне трупоспалення, розташоване біля південного схилу нижньої площадки. Контури могильної ями не простежувались. На глибині близько 1 м знайдено чорнолощений горщик, на захід від якого лежали кістки тварини, а на схід — багато кальцинованих кісток. Серед них лежала верхня частина залізної дротяної фібули, яка побувала у вогні.

Тулуб горщика з поховання має біконічну форму з заокругленим боком і пряме циліндричної форми горло (рис. 6, 8).

Поховання № 20 ямне трупоспалення, виявлене на глибині близько 1 м від сучасної поверхні. Кальциновані кістки супроводжувались чорнолощеними горщиком і мискою. Тут же знайдено кістки тварин.

Горщик округлобокий з відігнутими вінцями, з закругленим краєм (рис. 6, 9). Миска висока з відігнутими вінцями та плоским дном (рис. 6, 10).

Поховання № 21 ямне трупоспалення, як і два попередніх, розташоване біля південного схилу нижньої площадки. Могильна яма, розміром $2 \times 0,75$ м, глибиною 1,4 м від сучасної поверхні, орієнтована по лінії схід — захід. У західній частині ями стояв чорнолощений горщик. Кальциновані кістки лежали кількома купками в центральній і східній частинах. Серед центрального скупчення кісток трапилась фібула.

Горщик округлобокий з прямим горлом і плоским відігнутим краєм вінця. Плічка оздоблені чотирма наліпними «підковками». Дно має валикоподібну закраїну (рис. 6, 11). Залізна дротяна фібула з рамчатим приймачем дуже корозована. Належить, напевно, до «воїнського» типу (рис. 4, 11).

Поховання № 22 ямне трупоспалення, розташоване на глибині 0,9—1 м від сучасної поверхні. Контури могили не простежувались. На схід від чорнолощеного горщика і бронзової фібули знаходилась невелика купка кальцинованих кісток. Поховання також супроводжувалось кістками тварини.

Горщик округлобокий з вузьким, майже прямим горлом (рис. 6, 12). Фібула I ст. н. е., одночленна, з високою плоскою спинкою і суцільним приймачем (рис. 4, 7).

Поховання № 23 ямне трупоспалення, виявлене на тій же глибині, що і попереднє. Могильна яма витягнута зі сходу на захід, розміром $2 \times 0,7$ м. Велика кількість кальцинованих кісток займала центральну частину ями, а в східній — знаходився розвал чорнолощеної посудини, яка не реставрується.

Будівля. В центральній частині нижньої площадки Дівич Гори виявлено залишки наземної (або ж трохи заглибленої) будівлі прямокутної форми, орієнтованої стінами по сторонам світу, розміром $3,8 \times 4,6$ м. Стіни плетені з лози, обмазані глиною і загладжені. Підлога будівлі знаходилась на глибині 0,6—0,7 м від сучасної поверхні і являла собою утрамбований материк. Слідів опалювальних споруд (вогнище, піч) не виявлено.

У заповненні будівлі під завалом обмазки стін товщиною 5—12 см знайдено велику кількість фрагментів і розвалів простого ліпного посуду (понад 30 форм), що залягали компактними групами, цілий чорнолощений горщик з ручкою (рис. 6, 12), уламки скляної посудини, кілька фрагментів античної кераміки. У заповненні також траплялися кальциновані кісточка.

У північно-східному кутку будови знаходилося поховання (№ 12), здійснене в невеликому заглибленні в підлозі (глибиною 10—12 см).

Характер заповнення будівлі і наявність в ній поховання свідчать про культовий характер даної споруди.

Яма № 5 прилягає ззовні до західної стінки будівлі. У плані вона має форму овалу, довга вісь якого орієнтована з заходу на схід. Розмір ями 2,4×2,8 м, глибина 0,75 м (1,35 м від сучасної поверхні). Верхня границя ями виявлена на глибині 0,6 м від сучасної поверхні, тобто на рівні залягання підлоги будівлі.

У заповненні ями знайдено уламки ліпної і гончарної (великі фрагменти світлоглиняної амфори з двоствольною ручкою, сіроглиняних глеків та червонолакової мисочки) кераміки, фрагменти скляної чаші, кістки тварин. Значна частина матеріалів із ями має сліди вогню. Частина фрагментів ліпного посуду із ями та будівлі належали до одних і тих самих посудин, що свідчить про синхронність і, можливо, функціональний зв'язок цих двох об'єктів.

Основну масу матеріалу, одержану при розкопках Дівич Гори, становить кераміка. Загалом весь керамічний поховальний інвентар (за виключенням поховань № 10 та 12) представлений чорнолощеним або ж підлощеним посудом різних типів: горщиками, мисками, кухлями. Значна кількість цього посуду доброї якості і збереженості. Але частина екземплярів явно виготовлена спеціально для поховань, тому що мала обпал дуже низької якості і непридатна для повсякденного вжитку.

Проста кухонна кераміка представлена матеріалами із будівлі, ями, а також культурного шару на нижній площадці.

Більшість цієї кераміки являє собою фрагменти стінок та вінець товстостінного посуду різних форм (рис. 7, 1—4). У тісті — крупні домішки шамоту і якоїсь органічної речовини. Поверхня шершава, в деяких випадках зі слідами вертикального загладжування. Трапилися також фрагменти стінок хрповатого посуду. Колір кераміки сіро-коричневий, червоно-коричневий та світло-коричневий.

Товстостінний посуд можна розділити на кілька узагальнених форм. По-перше, це великі корчаги (аналогічні урнам із поховань № 10 та 12), округлобокi, з відігнутими та орнаментованими вдавленнями вінцями. Діаметр вінець від 25 до 40 см. По-друге, великі горщики-корчаги з «розтрубовидним» горлом і випуклим тулубом. Край вінець гладкий. По-третє, горщики з майже прямими, потовщеними вінцями. По-четверте, конічні кришки-плошки, орнаментовані в ряді випадків на вінцях нальцевими вдавленнями.

У будівлі та ямі виявлено кілька фрагментів невеликих тонкостінних округлобокiх горщечків з плавно відігнутими тонкими неорнаментованими вінцями. Тісто туге з домішками дрібного шамоту та піску. Колір поверхні сірий або ж сіро-коричневий. Діаметр вінець 10—14 см.

З будівлі та культурного шару походить невелика кількість фрагментів кераміки з так званою хрповатою поверхнею, а також з густими «розчісами» — типу кераміки з Гринів¹³ (рис. 6, 9).

Чорнолощена кераміка із будівлі, ями та культурного шару представлена фрагментами вінець та стінок і цілим горщиком з ручкою.

Переважають фрагменти ребристих мисок з прямими високими вінцями (рис. 7, 5—7). Діаметр таких мисок коливається від 18 до 25 см.

На могильнику знайдено велику кількість гончарного античного посуду. Амфорна тара представлена фрагментами стінок, ніжок та одно- і двоствольних ручок амфор римського часу. Із столового посуду були знайдені уламки стінок сіроглиняних глеків, один з яких орнаментований неглибокими канелюрами (рис. 7, 10), уламки плоских ручок червоноглиняних глеків (рис. 7, 13), фрагменти трохи загнутих всередину вінець невеликої червонолакової чашечки та сіролощеної мисочки (рис. 7, 11—12). Всі ці речі датуються I—III ст. н. е.¹⁴

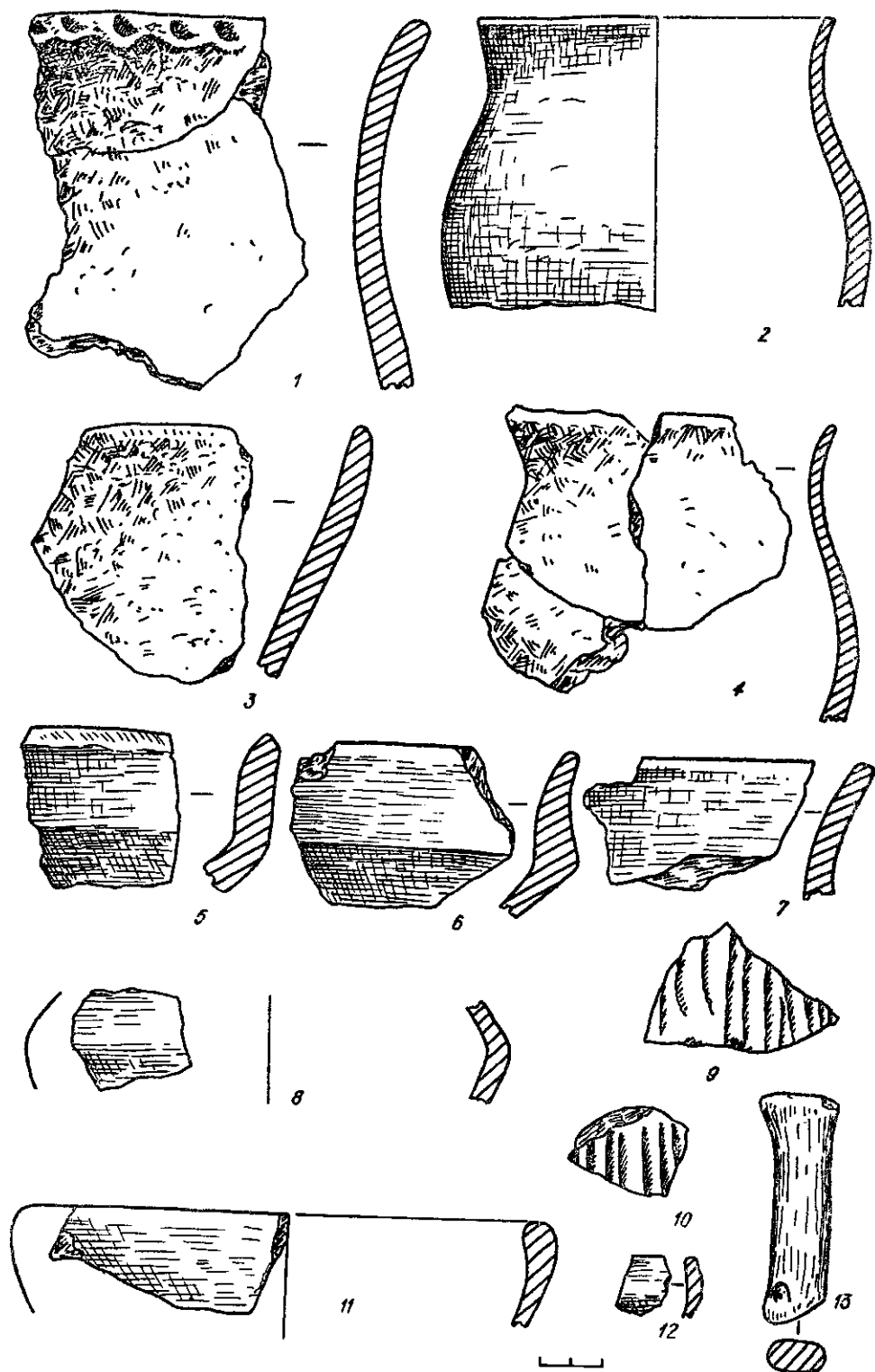

Рис. 7. Фрагменти кераміки:

1—4 кухонна кераміка, 5—8 — чорнолощена кераміка, 9 — стінка ліпного горщика з «розчісами», 10 — стінка гончарного сіроглиняного глечика з канелюрами, 11 — вінець античної сіролощеної мисочки, 12 — вінець червонолакової чашечки, 13 — ручка античного червоноглиняного глечика.

При дослідженні нижньої площадки трапилися фрагменти двох скляних посудин. Одну з них виявлено в будівлі. Півсферичне дно посудини має ребристий піддон у вигляді розетки. Стінки були орнаментовані круглими наліпами — рифленими «гудзиками». Колір скла бузковий.

Другу посудину, що являє собою напівсферичну чашу-фіалу з тонким плавно увігнутим дном, виявлено в ямі. Тулуб чаші орнаментований вертикальними «ребрами» (рис. 4, 13). З внутрішньої сторони під вінцями вигравійовано дві паралельні лінії. Колір скла жовто-коричневий. Подібні чаші відомі з розкопок Пантикапею і відносяться до II ст. н. е.¹⁵

Крім вищезгаданої кераміки в культурному шарі Дівич Гори знайдено кілька глиняних пряслиць (рис. 4, 2—3), з яких одне має конічну форму, уламок залізних ножиць (рис. 4, 4), бронзову фібулу з трикутним орнаментованим щитком (рис. 4, 12) та залізну дротяну фібулу поганої збереженості.

Матеріали, отримані при дослідженні Дівич Гори, та дані стратиграфії дають можливість виділити в існуванні пам'ятки два хронологічних етапи. Один із них відноситься до так званої класичної зарубинецької культури і датується серединою II ст. до н. е. — початком I ст. н. е., а другий — до пізньозарубинецького часу, тобто другої половини I—II ст. н. е.

До першого етапу ми відносимо всі поховання крім № 6 на верхній площадці та поховання 8, 9, 11, 16, 18, 20, 23 на нижній площадці. Всі ці комплекси датуються на основі фібул і характерної кераміки кінцем II ст. до н. е. — початком I ст. н. е.

З другим етапом пов'язані залишки жертовника на верхній площадці, поховання № 6, 10, 12, 13 (?), 17, 19, 21 (?), 22 та залишки будівлі і ями № 5 на нижній площадці. Це твердження обумовлюється тим, що, по-перше, жертовник розрушив поховання (№ 2), I ст. до н. е., тобто він був споруджений після того, як зникли зовнішні ознаки даного поховання. По-друге, вказані поховання пізньозарубинецького етапу містять матеріали (фібули, голку, глиняний посуд), найближчі аналогії яким відомі на пам'ятках перших століть нашої ери типу Рахнів, Почепу, Лютежу¹⁶. По-третє, будівля, яма № 5 та поховання № 12 і, можливо, № 13 становлять єдиний комплекс, датований на основі фібули, античної кераміки та скла загалом кінцем I—II ст. н. е.¹⁷ До цього ж часу за аналогією можна віднести значну кількість матеріалу з культурного шару нижньої площадки. Але не виключено, що поховання з фібулами «воїнського» типу являють собою так звані перехідний етап.

Якщо на першому етапі дана пам'ятка існує виключно як могильник, то на другому етапі тут з'являються споруди культового призначення, що, напевно, пов'язано із змінами, які відбулися в ідеологічних уявленнях зарубинецького населення і які, можливо, були зумовлені економічними і деякою мірою етнічними змінами.

¹ Макаренко М. О. Халеп'е. — КЗ ВУАК за 1925 рік. К., 1926.

² Раппопорт П. О. Обстеження городищ в районі м. Києва у 1950 р. — Археологія, 1952, 8, с. 147.

³ Рыбаков Б. А. Отчет о раскопках Приднепровской археологической экспедиции в 1963 г. — НА ИА АН УССР, 1963/41.

⁴ Куза А. В., Кубишев А. І. Нові зарубинецькі пам'ятки на Середньому Придніпров'ї. — Археологія, 1971, 3, с. 86—90.

⁵ Кравченко Н. М., Гороховский Е. Л. О некоторых особенностях развития материальной культуры населения Среднего Поднепровья в первой половине I тысячелетия н. е. — СА, 1979, № 2; Цыдровская Л. А. Новые позднезарубинецкие памятники в бассейне р. Стугна. — В кн.: Актуальные проблемы археологических исследований УССР. Киев, 1981.

⁶ *Гороховский Е. Л.* Отчет о работах разведывательного отряда Раннеславянской археологической экспедиции Киевского государственного педагогического института им. А. М. Горького в 1974 г. — НА ИА АН УССР, 1974/99.

⁷ *Куза А. В., Кубишев А. І.* Вказ. праця.

⁸ *Гороховский Е. Л.* Отчет о работах... в 1974 г.

⁹ Там же.

¹⁰ Це поховання, як і описані далі об'єкти, виявлено в 1977—1981 рр.

¹¹ *Каспарова К. В.* О верхней хронологической границе зарубинецкой культуры Приднестровского Полесья. — СА, 1976, № 3.

¹² *Амброз А. К.* Фибулы юга Европейской части СССР (II в. до н. е. — IV в. н. е.) — САИ, 1966, ДІ-30, с. 23—25.

¹³ *Максимов Е. В.* Среднее Поднепровье на рубеже нашей эры. — Киев, 1972, с. 20—21, табл. 1, 7, 11.

¹⁴ *Зеест И. Б.* Керамическая тара Боспора. — МИА, 1960, № 83, с. 109.

¹⁵ *Сорокина И. П.* Стекло из раскопок Пантикапея. 1945—1959 гг. — МИА, 1962, № 103.

¹⁶ *Хавлюк П. І.* Зарубинецька культура Південного Побужжя та лівобережжя Середнього Дністра. — Археологія, 1975, вип. 18; *Заверняев Ф. М.* Почепское селище. — МИА, 1969, № 160; *Бидзиля В. И., Пачкова С. П.* Зарубинецкое поселение у с. Лютеж. — Там же.

¹⁷ *Зеест И. Б.* Указ. соч., с. 109; *Амброз А. К.* Указ. соч., с. 23—25; *Сорокина И. П.* Указ. соч., с. 217; *Книпович Т. Н.* Краснолаковая керамика первых веков н. э. из раскопок Боспорской экспедиции 1935—1940 гг. — МИА, 1952, № 25. с. 314—315.

Л. А. ЦЫНДРОВСКАЯ

Могильник в урочище Девич Гора

Резюме

В 1975—1980 гг. проводились раскопки зарубинецкого могильника, расположенного на Девич Горе у с. Триполье. За это время открыто 18 погребений, остатки постройки с примыкающей к ней ямой и исследован культурный слой памятника.

Полученный материал позволил выделить два хронологических этапа, один из которых относится к «классической» зарубинецкой культуре и датируется концом II в. до н. е. — началом I в. н. э., а второй — к так называемому позднезарубинецкому времени — середине I—II вв. н. э. Ко второму этапу, кроме ряда погребений, относятся ранее открытый жертвенник и остатки указанной постройки и ямы.

Д. Н. КОЗАК

Нові ранньослов'янські пам'ятки в межиріччі Дністра і Західного Бугу

Ранньослов'янські пам'ятки на території Верхнього Подністров'я і Західного Побужжя досить добре вивчені за матеріалом поселень у Ріпневі II, Бовшеві, Дем'янові та інших, які протягом довгого часу розкопувалися В. Д. Бараном і систематизовані ним у монографічному дослідженні¹. Такі ж пам'ятки широко досліджуються і на інших територіях Української РСР, у Польщі, Чехословаччині, Румунії.

В цій публікації ми пропонуємо нові ранньослов'янські матеріали, одержані нами при розкопках поселень у Верхньому Подністров'ї і Західному Побужжі в останні роки:

с. Підберізіці Пустомитівського району Львівської області. Поселення розташоване на південно-західній околиці села в урочищі Підлужжя і займає невеликий південний схил підвищення над болотистою долиною, по якій протікає р. Марунька (притока Західного Бугу). З півночі і заходу поселення обмежене лісом, південний край прорізаний дренажним каналом. На дослідженій площі (1360 м²) серед об'єктів шеворської культури, ранньозалізного часу і періоду Київської Русі виявлено житло ранніх слов'ян. Культурний шар поселення цього часу бідний. В ньому виявлено лише кілька уламків ліпної кераміки та розвал горщика.